

ONOMASTICA

No. 8

о. Орест КУПРАНЕЦЬ, ЧСВВ.

ТОПОНОМАСТИКА ҐВАНІНУСА

3 1611 P.

GUANINUS' TOPONYMY of 1611

Вінніпег

1954

Мондер

Накладом Української Вільної Академії Наук

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES

Series: Onomastica

Editor-in-chief: J. B. Rudnyc'kyj

No. 8

Rev. O. KUPRANEC', OSBM

GUAGNINUS' TOPONYMY of 1611

Winnipeg

1954

Mundare

Published by the Ukrainian Free Academy of Sciences

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

Серія: Назвознавство
за редакцією Яр. Рудницького
Ч. 8

о. Орест КУПРАНЕЦЬ, ЧСВВ.

ТОПОНОМАСТИКА ҐВАНІНУСА З 1611 Р.

Вінніпег

1954

Мондер

Накладом Української Вільної Академії Наук

Цю працю видано з допомогою
Всч. Ігумена ЧСВВ о. В. Бараника,
та
“Достави” — Вінніпег.

Printed by The New Pathway

Дійсному Членові УВАН

Проф. Д-р Наталі Полонській-Василенко

з нагоди 70-річчя народин і

45-річчя наукової праці

присвячує це видання

**Українська Вільна Академія Наук
у Канаді.**

“... Ніхто при сучасному стані науки не може виводити назви “Україна” від “окраїни”, так як узагалі не можна зогось, що було скоріш (пріор), виводити від зогось, що було пізніш (постеріор) ...”

“... Назва “Україна” походженням в’яжеться з словом “україна”, що первісно визнавало “крайну, межівну землю” ...”

“Коли ж розглядати назву “Україну” із становища її суспільно - політичної функції, то ... перестає бути сутнім питання, яке походження, чи первісне значення назви ...”

Яр. Рудницький: “Слово й назва “Україна”, УВАН, Вінніпег 1951.

Дискусія на тему походження й значення назви "Україна" в рр. 1949 - 51 закінчилася публікацією двох праць: проф. Яр. Рудницького про "СЛОВО Й НАЗВУ УКРАЇНА" (УВАН, Вінніпег 1951) та д-ра М. Андруссяка п. н. "НАЗВА УКРАЇНА" ("Самостійна Україна", Чікаго 1951). Тоді як перша праця стрінулася з позитивним прийняттям у науковому світі (пор. рецензії: Ю. Шереха в "Анналах УВАН" т. 2, ст. 435 - 43; І. Шренффера в "Байтреге цур Наменфоршунг", т. 4, ст. 216; А. Вінценца в "Культурі" з. 77, ст. 141 - 45), брошура Андруссяка не тільки що не викликала якогось відгомону в наукових журналах, але була осуджена спеціальною постановою Університетського Суду Українського Вільного Університету в Мюнхені з дня 26 березня 1953 р. в такій формі:

"Суд сконстатував, що з зотирьох формульовань.... три перші пункти оскарження (щодо висловів супроти проф. д-ра Я. Рудницького, пок. д-ра З. Кузелі і проф. П. Ковалева) вповні підтверджуються дотизними місяцями в брошурі проф. д-ра М. Андруссяка "Назва Україна" (Чікаго 1951), що містять знагзу кількість таких висловів, які в жадній науковій полеміці не допущені, а в дискусії між зленами тієї самої наукової інституції не до подумання.

Суд УВУ постановляє:

Поведінка проф. д-ра М. Андруссяка в його полеміці проти згаданих вище трьох зленів УВУ заслуговує на беззастережне засудження на підставі ст. 37, п. 1б Статуту УВУ, висловлює йому письмову острогоу. Постанову цю опублікувати" (пор.: "Бюлетень УВУ" за зимовий семестр 1952/53, Мюнхен 1953, стор. 13).

* * *

В праці "Слово й назва Україна" було виразне ствердження про те, що автор не визернав усього матеріалу щодо нашої національної назви: "матеріал так

щодо апелятиву “україна”, як і щодо назви “Україна” досі повністю невизерпаний. Думаємо, що в багатьох рукописах, ги стародруках... можна буде знайти ще багато цінних записів і свідень про одне ги друге значення слова й назви Україна” — оці слова, якими закінчено цю працю (стор. 129), знайшли своє потвердження вже кілька місяців після її появи в статті Митр. Іларіона (Огієнка) п. н. “Перше значення слова “україна” (“Наша Культура” Р. 15, Вінніпег 1952, ст. 5 - 8), де автор наводить найстарший відомий досі приклад вживання слова “україна” з 11 ст. в значенні “крайної, межівної землі”.

Та й дальші досліди в цьому напрямі підтверджують висказану вгорі думку. В Музеї - Архіві оо. Василіян в Мондері, Алберта (Канада), знаходиться стара “хроніка” східньо - європейських земель пера італійця А. Гванінуса з 1611 р. В ній маємо кілька разів ужите слово “україна” в значенні раз “крайної землі”, то знову “меншої просторової одиниці” — значень, які докладно проаналізовано в згаданій праці “Слово й назва Україна”. Отак студія о. О. Купранця, ЧСВВ, підтверджує в основному висліди праці проф. Яр. Рудницького.

* * *

Має ця студія, яку віддаємо в руки зитага не тільки документальне значення щодо слова “україна” в 17 ст.

Вона вказує теж і на те, що т. зв. “народна етимологія” назв — явище не нове, а існувало вже давно, зокрема в історизній літературі. Гванінус пояснює на кілька ладів нашу стару назву “Русь” і більшість тих пояснень — типові “народні етимології”. О. Купранець обговорює в своїй студії ці пояснення, які — до речі — неузгіднені самим Гванінусом, сьогодні виразно йдуть у розріз із назвознавчими принципами, а належать до категорії витворів людської уяви. Про них влугно висловився проф. Ю. М. Луцик ось як:

“Потреба — мати винаходів” .Ця мудрість не така стара, як світ, але й не молода. Засіб проти поліо хочуть винайти, бо є в цьому потреба. Але яка потреба призвела до Коперникового винаходу — “стримання сонця й порушення землі”? Жадна, крім цікавості. Не будемо вдаватися в міркування на тему: що спричинило більші винаходи — цікавість для цікавості, і наука для науки, чи може практична потреба?

"Потреба — мати винаходів"... А коли потреба є, а винаходу зробити не можна? Є "вчені", що й тут мають вихід: вони винаходять фікції і кажуть, що це — дійсність. Там, де наука стас зброєю, продукція фікцій стоїть на високому рівні. Подача фікцій зумовлена попитом. На чорному ринку всяких "ізмів" попит на фікції чималий. Одні вимагають, щоб наука служила комунізму, інші — бізнесові, і т. д. і т. д. Хай учені творять такі "правди", які їм замовляють. А не створять, то... Ну це відомо! Вороги народу і таке інше.

Часи міняються, та ледве чи істота людини міняється. Справжня наука майже постійно в неофіційному підпіллі.

Забобон — це суворий цензор науки. Чи людина коли перестане бути забобонною? Кажуть: культура й цивілізація знищують забобони. Ледве чи так воно. Це злуда.

Забобони — це такі "бактерії", що приноровлюються до обставин — відповідно перефарбовуються; мов полярний ведмідь: білий, щоб його не розпізнали на снігу. Коли підноситься позем культури й цивілізації, то підноситься й позем забобонів. Вони стають цивілізовані й культурні.

Забобони є в храмі науки. Є вони між іншим і в назвознавстві.

Свою колонію Епідамн римляни перезвали були на Дирахіюм. Бо боялися назви Епідамнум. Вони вияснювали собі, що ця назва походить від "еп" і "дамнум", що значило б: на шкоду. Звичайно, етимологія тут хибна. Але не втому справа. а в забобоні. Вони вірили, що коли будуть вимовляти Епідамнум, то вийде їм "на шкоду". Вони вірили в магію слова.

А чи ці римляни не вважали себе у свій час дуже культурними та цивілізованими? Їм, мабуть, з трудом доводилося допускати, що колись буде ще більша культура й цивілізація, ніж їхня. А може частково мали й рацію.

Чого ж дивуватися сучасній людині, яка забобонно лякається, щоб часом була назва "Україна" не походила від слова "край" (кінець), бо думає, що від цього прийшов би вже край (кінець) на цілу націю. Хай би походила від "країни", а це — від краєння лицарськими мечами землі на вічне володіння. О, тоді що іншого. Таке пропонував був свого часу проф. Шелухин. Від цього може нація магічно стала б сильнішою. Гляньте на дикунів — які грізні й "сильні" ймення: Орел, Лев, Тигр, Пантера... Але не літає по-орлиному, не має сили й відваги лева.

Забобони. . . Аристотелів учень Теофраст вважав, що існує окремий тип (характер) забобонної людини; так само, як тип насмішника, скупаря і т. д. Коли він уже забобонний характер, то культура й цивілізація, ані науковий титул та стаж, йому нічого не допоможуть, навпаки, його освіта стане лиш зброєю в руках забобону. А чим він умотивує забобон? Чим хоче: політикою, "душею" правдою, "високими" ідеалами і . . . потребами загалу. "Потреба — мати винаходів". І винаходять фікції. І скажуть: Слухайте, замість виводити назву "Русь" від слов'янського слова, все її виводите від чужого. І це тоді, коли борці в Україні проливають кров!

Petitio ad populum. А точніш: "на городі бузина, а в Києві дядько".

Назвознавство й почалося із забобону — із псевдології, так як хемія — з альхемії, астрономія — з астрології. В. Джеймс каже, що премудрий Соломон, знаючи назви духів, ставав тим самим паном цих духів. Це було тоді, коли вірили, що вимовляючи чиюсь назву, вкладають у вимову цієї назви таку силу своєї волі, що можуть володіти над тим, до кого ця назва належить.

Історія зацікавлення назвами ділиться на два періоди: 1. примітивний (псевдологія) та 2. модерний (назвознавство). У першому періоді за допомогою назв "творили дійсність", а в другому — розкривають дійсність почерез досліджування назв.

Що це значить: "творити дійсність"? Творити те, що не існувало, себто — фікції. Робили це чудо шляхом т. зв. народньої етимології. Ось приклад із фолкльору. Існує в Польщі назва місцевості Порай. Народ вияснив собі походження цієї назви так: Цю місцевість оснували перші люди — Адам та Ева, коли Бог вигнав їх з раю. Отож, вони прибули туди "по раю" (після раю). Звідси нібито й Порай. Хоч так воно не було — не було такої дійсності — правди, але народ за допомогою назви, шляхом хибного її вияснення, створив сам собі таку "дійсність"; очевидно, це не дійсність, а ілюзія. Однак він мав її за дійсність.

У другому періоді за допомогою назв уже намагаються не творити (фіктивну) дійсність, а розкривати об'єктивну дійсність, — ту, що існує незалежно від дослідника. І так напр. такі назви урочищ як Риза (Широка Риза, Чортова Риза, — Волинь, Крем'янецьчина, сс. Татаринці і Якимівці) свідчать, що старі слов'яни при виділюванні ґрунту не краями землі, як ду-

має напр. проф. Р. Смаль - Стоцький, а різали .А такі назви як країна — межа ґрунтів с. Татаринці, сусіжних із ґрунтами с. Юськівці (Іськівці) (Крем'янецьчина) свідчать про первісне значення цього слова: окраїна. Так розуміли це С. Смаль - Стоцький і д-р Гартнер. А втім, Нідерле називав документи з IX - го ст. де слово "країна" виступає як відповідник готського *ma cha* (пор. латинізоване: *ma cha*, *ma ha* = окраїна). На Волині (Крем'янецьчина, сс. Татаринці, Грибова, Краснолука т. і.) ще після I світової війни зберігалася "гра в країну" — перетягання "через країну": два гурти хлопців дужалися, перетягаючи один одного через нарисовану на землі межу - границю. Це приклади. Назви розкривають нам правду — дійсність про давні поняття.

Але поділ зацікавлення назвами на дві історичні фази не може бути прийнятий беззастережно. Аджеж поруч наукового ще й тепер існує примітивне зацікавлення назвами. Псевдологія. Забобони.

Творення фіктивної дійсності. Навіть свідомо. "Потреба мати винаходів". Потреба... Як хто цю потребу розуміє. Ось напр. декому не по душі, що назва "Україна" походить від слова "україна", що в слов'ян колись означало зону простору біля якогось точно неозначеного краю (кінця). Їм не подобається, що так було. І вони дають "аргументи", що так нібито не було. Слабенькі аргументи логіки, чи пак фантазії. Тож і скріплюють їх "аргументами" почувань, а навіть афектацій. Кажуть занехати "погляд", що слово "україна" колись означало окраїну, бо це — мовляв польська теорія. До речі, навіть деякі москалі — напр. гр. Кутаїсов (бувний губернатор Волині перед I світовою війною) — вважають, що назва "Україна" нібито від польського слова *ukraina* = окраїна.

Деякі наші вчені, а останньо проф. Рудницький*) відповіли, що прислугу нації за допомогою науки робиться не фікціями, а служенням безсторонній правді, яка б вона не була.

І ось оскарження стали бумерангом. Поляк А. Vincenz пише: "Для польського читача книжка професора Рудницького може мати цю особливу вартість, що дозволяє покласти край балаканині, немовбито Україна навіть назву дістала від нас" ("*Onomastyka i nacionalizm*". *Kultura*, ч. 3/77 1954. Париж).

*) "Слово й назва Україна", Назвознавство УВАН, ч. 1. Вінніпег 1951.

Незабобонна праця попала на незабобонного читача. Цей читач напевно не повірив би авторові, який столицю Канади — Оттаву — вивів би від українського слова "отава" (друге підосіннє сіно) і на цій підставі твердив би, начебто Оттаву основоклали українці. Або напр. — що Азія була слов'янською, бо нібито від слов'янського слова аз (я). Або місто Назарет — від українського ймення Назар. Або Канада — від слов'янського каня, а Греція — від українського гречка. Тих людей слов'янського походження, що забобонні, такі фікції щодо виснювання (народньо - етимологічного) може й підтримують на душі. Що ж, душі людей не збагнути. І таке "покріплення сердець" — також потреба; і ця потреба є мати назвонезнавчих "винаходів", яким немає меж на обмеженій землі.

І навіщо тут ономастика! Краще бути чародієм - фокусником. Усе він докаже таким чином. І кидає вченому визов: **Ану докан и, що ні!** Чари-забобони виявляються сильнішими за науку. Але це залежить, чий організм духа податливий на ці наркотики забобону, і хто прагне наркотизуватися. Відповідь на це питання кинула б світло на ступінь духового здоров'я людства, а нації зокрема. Про такі речі, як метода, теорія пізнання, або хоч би стан культури вже й годі говорити.

В науці між волюнтаризмом та аналітизмом така різниця, як між кіном та університетом.

Ю. Мулик - Луцник

Серед історичної літератури XVII. ст. стрічаємо одну хроніку, що складається з чотирьох частин, які подають історію й опис Польщі (I. частина), Великого Литовського Князівства (II. ч.), Руської Землі (III. ч.) і Московщини (IV. ч.).¹⁾ В Музеї-Архіві ОО. Василян у Мондері, Алберта (Канада) зберігаються під чч. 27A і 27B тільки дві її частини а саме:

1. KRONIKA W. K. LITEWSKIEGO, i

2. KRONIKA ZIEMIE RUSKIEY. W ktorey sie zamyka wszystkich Miast, Zamkow, y Prowinciy, do niey nalezacych, krotkie opisanie; Tudziez tez Xiazat y Monarchow dawnych, z ktorych sie zacne y wielkie Familie na Rusi, y w Wielkim X. Litewskim rozrodzily, Genealogia: A to sa Ksiegi III.²⁾

Для української науки найцікавіша — Kronika Ziemie Ruskiey.

Книжка-фоліал має 40 сторінок друку, як теж дві сторінки вступу-присвяти, 2 сторінки поазбучного реєстру обговорюваного матеріалу та верхню сторінку-окладинку, що на її другому боці поміщений герб роду Мишковських, бо цю книжку автор присвятив Жигмонтові Мишковському, “марграфові з Мірова, найвищому коронному маршалкові і інш.” Хроніку Великого Литовського Князівства автор присвячує Миколі Христофорові Радивиліві. Зо слів присвят можна заключа-

1) Про другі частини довідуємося зо слів автора:

Kronika Ziemie Ruskiey, pag. 1. . . iako szerzey o wywodzie Sauromatow y Polakow w pierszych Ksiegach mowilismy.

Kronika W. X. Litew., pag. 110. . . bedzie nizey w opisanu ziemie Ruskiey y Moskiewskiey.

Gwagnina Alex., Kronika Sarmacyi europey. w Warszawie, 1764. f 1.

I. Част. була опісля перевидана Gwagnina Alex., Kronika Sarmacyi europey w Warszawie 1764. fol. Про це згадує Ходиницький в своїй історії Львова з 1829 р.

Велика шкода, що немає в нас книжки про Московщину, а то було б цікаво для нас пізнати як тодішній автор, з походження італієць, виводить початок російського народу та його назви.

²⁾W Krakowie w Drukarni Mikola'a Loba (Roku Pan: 1611.

ти що авт р був у їхній службі, як теж що вони здобули с бі його великі симпатії.

Автором хронік є Alexander Gwagninus. Під своїм підписом під присвятами подає, що він є "Comes Palaty (Palaty) Lat ran n. Equ s Auratus militum Praefectus.

Як видно з його оповідання — це людина військова, якій однак не чужа письменницька праця. Виправдується тільки, що він не дуже добре володіє польською мовою, бо він сам з походження італісець. На основі його згадки про свого батька, що теж служив у польському війську, і то мабуть довші роки, можна думати, що Гванінус прибув до Польщі ще молодим хлопцем або може навіть і родився в Польщі.³⁾ Читаючи хроніку, можна заключати, що її писала освічена й очитана людина, як теж, що автор відбував подорожі по описуваних землях, а принаймні по їх частині, що зрештою зовсім правдоподібне, коли взяти до уваги те, що він 18 років був у військовій службі, з якою завжди ежжуться більші подорожі.

II.

Kronika Ziemi Ruskiej поділяється на три частини:

1. Czesc I. O Ruskich Xiestwach, y Narodziech ich.

2. Czesc II. W ktorej sie zamyka Opisanie granic ziemie Ruskiej, y Prowinciy, do Korony Polskiej y Wielkiego X. Litewsk: wcielonych...

3. Czesc III. W ktorej sie zamyka Opisanie Polowcow, Iuczwingow y Kozakow Zaporozkich.

В першій частині автор подас коротку історію Київської Русі та Галицько - Волинського Князівства,

³⁾ ... ja jednak nie boie sie tu zadney nagany choc obcy bedac, przywiazę sie do zacnego narodu Polskiego, iako do własney ojczyzny... Mulo mi bylo przez kilkadziesiat lat postronnym ludziom udac ięzykiem Laciniskim, nieprze-konane prace, nieustraszone serce, y predka a madra rade mezw tey chwalebney Rzeczypospolitey ... chec moie (choc iuz prawie gasnacemu) oswiadczyć przelozyc na ięzyk Polski (czego ich wiele dotad pragnelo), historyey ... o poczatku dzieiach przewaznego narodu Ruskiego... Do czego mie ach y ta przyczyna przywiodla, zes zawsze byl osobliwym protektorem, y dobrodzieiem naszego Wloskiego rodzaju... pag. 25... Cz erech Rotmistrzow abo Kapitanow rycerstwa p eszego ... miedzy ktorymi y ia z oycem moim Ambrozym Gwagninem ... bylem przez 18 lat Rotmistrzem...

однак у доволі загальних рисах, зупиняючись радше над особами, ніж над подіями, й то настільки, щоб дати загальний образ, як теж осягнути свою ціль, а саме, щоб від руських княжих родів вивести руські аристократичні родини, чпр. Острозьких, Радивилів, Заславських, Пронських, Чарторийських, Сангушків, Збараських, Вишневецьких і інш. До цієї частини покористувався він різними авторами, старшими й молодшими, на яких покликається, як нпр. на Страбона Географа, Птоломея, Трогуса Помпея, Тацита, Паусаніаса, Длугоша, Северина Домініканина, Кромера, Папроцького, Вاپовського, Руські Літописи, хроніки аристократичних родів, акти в королівській скарбниці і інші.

В другій частині описує поодинокі провінції й воєводства руської землі. Коли автор говорить про “руські землі”, то має виразно на увазі всі українсько - білоруські землі, хоч зазначає, що Русь є “тройка”.⁴⁾ Деякі руські землі (Берестейщину, Новгородщину й Мінщину) включає до литовських земель, але мабуть тільки тому, що В. Лит. Кн. нічого більше не мало б крім маленької корінної Литви, однак зазначає, що ці землі є таки руські. В цій частині коротенько говорить у загальному про кожну провінцію-воєводство й про поодинокі більше чи важливіше місто, подаючи опис або тільки замітку чи має замок і яке укріплення. При описі земель сьогоднішньої Галичини, Холмщини і Поділля поміщує герби поодиноких земель. Дещо ширше зупиняється на описі більших міст, а особливо при описі

4) Kronika Z. R., pag. 13. “Ruska ziemia ktora z dawna Roxolania zowia (ode wschadu slonca lezy przy Bialym iezierze) przy rzece Tanais (ktora Azya od Europy dzieli) Ku zachodu Walachiey y Moldawskiej ziemi pograniczna: od poludnia dziela ia gory Tatry. A iest Rus Troiaka (iedna Biala, drugaczarna) trzecia Czerwona. Biala okolo Kijowa Mozera Mscislawia Witebska Orszey Polocka (Smolenska) y ziemie Siewierskiej ktora z dawna do Wielkiego X. Litewskiego przynalezy. Czarna w ziemie Moskiewskiej okolo Bialego ieziora y tam wszedzie ku Azyey. Czerwona przy gorach (ktore Beskiedami zowia) ktorey krol Polski rozkazuje (y do Korony przynalezy: iako w Kolomyiey) w Zydaczowie. . . zamyka sie Ruska ziemia gorami Tatramy a rzeka Niestrem. . .

Львова й Києва. При Києві згадує про княжі гроби⁵⁾. Закінчуючи цю частину, подає спосіб орання й сіяння на Білоруси.

В третій частині після коротких нотаток про половців і ятвягів ("О Язигах або Ячвінгах") доволі широко говорить про козаків, яких називає запорозькими або низовими, як теж зазначає, що запорозькі козаки деколи сходяться з донськими, якщо вимагає цього потреба. Особливу увагу присвячує Іванові Підкові та його спробі стати волоським господарем.

III.

На цьому місці хочемо торкнутися ближче справи, як Гванінус виводить слово-назву "Русь" і "Волинь", а й як уживає слово "Україна".

На самому вступі каже, — як це звичайно роблять старші автори — "що початки роксолянів або народу руського, який теж деякі називають слов'янами", виводяться з покоління Яфетового. Однак племінне походження його мало цікавить, бо — як сам зауважує — його більше цікавить походження назви "Русь". Покликаючись на старших від себе хронікарів, каже, що різні різно пояснюють і тут подає декілька можливостей.⁶⁾

1. Що назва "Русь" походить від "Русса", Лехового внука, однак відразу це відкидає як зовсім неправдоподібне, бо каже, що Русь "є добре старша" як Лех, "наш

⁵⁾ Kronika Z. Ruskiey, Pag. 23., . . . Nad (to lochy iakies podziemne bardzo wielkie y szerokie sa) ktore tam pieczarami zowia. . . ze sie na osmdziesiat mil rozciagaia: iest tam w nich niemalo zacnyx grobow onych starych Xiazat Ruskich (ci choc sa bardzo dawne) namniey iednak nienaruszone (tylko poczerniale leza: a osobliwie dwoyga Xiazat) ktorych tam wedlug zwyczaju w Poganskim ubiorze (iako y zywi chodzili) pochowano: tych ciała namniey nie zbotwaly iedno tak leza w onych lochach nie chowane ktore pielgrzymom y przechodn'om tameczni Czerncowie Ruskiey religiey ukazuią. . .

⁶⁾ Ibid., pag. 1., Poczatku Roxolanow abo narodu Ruskiego (rozni rozmaicie trzymaia) ktorych iedni Roxolanami, drudzy Slowianami nazywaia: iakozkolwiek przedsie iednak; ten narod idzie z pokolenia potomkow Jafetowych iako szerzey o wywodzie Sauromatow y Polakow w pierwszych Ksiegach mowilismy. Ale imie swe Rus skadby miala o tym nam teraz mowic potrzeba: Kronikarze starzy rozumieia ze od Russa wnuka Lechowego (sa tak nazwani) co bydz nie moze: Bo Rus dobrze iest starsza a nizeli Lech (przodek nasz tu przyszedl. To bydz moze) ze ten Rus wnuk Lechow mogl panowac nad Rusia: Ale Rus iuz przedtym tak zwano. Sa tez drudzy co ie od miasteczka Russy

попередник тут прийшов". Бере другу можливість, а саме, що цей "Рус" міг панувати над Руссю, але й цю можливість відкидає, бо каже, що Русь уже передтим так звалася, отже, логічно беручи, цей Лехів "Рус" не міг дати їй цього імення.

2. Що деякі — за його словами — виводять назву "Русь" від назви містечка Руси, що "недалеко Новгороду Великого в Москві". З цього виходило б, як піддає Гванінус, що — може ще за його часів (кінець XVI. — початок XVII. ст.) — було містечко Руси коло Новгороду Великого. Візьмим цю можливість і скажیم, що таке містечко дійсно було колись чи навіть і сьогодні ще є, як маленька й маловідома місцевість, як теж що в часах Гванінуса була така традиція-передання, що від того містечка пішла назва Руси.

Сьогодні немає ніякого сумніву, що в Новгородщині прийшли варяги. Можливо, що вони зразу не поселилися в самому Новгороді, але якраз у тому містечку чи укріпленні, чи може там зробили свій осідок. Звідтам могли поширювати чи виконувати свою владу над Новгородом.

Грушевський каже, що "наша держава зветься і в наших і в чужих джерелах Руською — так зве її Повість, Араби IX і X в., Візантійці (Константин Порфирородний). Вони знають, що Русь — це загальна назва і zarazом центр цієї держави, головний народ-володар; це ймя переноситься й на той елемент, що передовсім, як кітом, звязував тоді цю державну організацію, — на дружинну верству, так що ймя Руси прилипає й до Варягів, які перебували на службі в цій державі. Але zarazом імя Руси спеціально звязується з землею Полян, з київською околицею, — це Русь, Руська земля "категзохен", і під цим іменем протиставляється всім іншим,

(nie daleko Nowogroda wielkiego w Moskwie) tym imieniem zwac chca; a drudzy od Russych wlosow z iakimi dzis naywiecey Rusnakow widzimy. Drudzy ia tez od Phet Rusina potomka Chamowego wywodza: iako Seweryn Dominikan w Genealogiey P. Christusowey pisze (a drudzy od Xiazecia Ros) ktorego w Ezechiela w pismie swietym nayduiemy: **Lecz to najpewniejszy ze** od rozsiania to imie maia albowiem siewbe Slowacy Rozsiewa nazywaia: iakoz tak sie byl ten narod po swiecie rozsial (ze czesc wielka Europy i Azyey napelnil) . . .

як муж руський (Киянин) протиставляється під цим і. енем людям з інших країв.”⁷⁾

Грушевський зовсім правильно виводить свої міркування, коли каже, що так звучить нашу державу й Польсь і араби IX - X. ст. і візантійці, однак ця назва на означення Київської Держави все ж таки не виходить раніш IX - X. ст. тобто поза час приходу варягів у Київ. Думка, що це ймя переходить на провідну верству, на дружину, та що це ймя спеціально зв'язується з землею полян може тільки підтверджувати погляд, що ймення Руси зв'язувалося з варягами, бо ж і князі, й мабуть верхівка дружинної спільноти були варягами. Сама літописна “Повість” підсуває нам думку, що Грушевський не зовсім правильно формулює своє твердження, хоч старається доказати, що погляд літописця є мильний, як теж що це пізніша дописка редактора літопису. На якійсь основі (мабуть на ще свіжій традиції!) літописець говорить: “Поляне яже нині зовомая Русь” і “От Варяг бо прозвашеся Русью, а первіс біша Словіне; аще й Поляне звахуся, но словінська річбї”.⁸⁾ Скажимо, що автор літопису чи може пізніший редактор, щоб не мати ніякого клопоту з виводженням назви Руси, звів усе в “варязьку безвість”. Однак відразу насувається думка, чому? Напевно не можна його посуджувати про якесь варягофільство чи може про гордість з цього, що його полянським народом заволодів чужий народ і накинув йому свою назву-ймення. Так само ніяк немає причини думати, що автор чи редактор літопису мав спеціальний інтерес просліджувати назву Руси чи взагалі, що він цікавився філологічно-ономастичними справами. Найправдоподібніше каже він, що “От Варяг бо прозвашеся Русью”, на основі того, що говорили його сучасники, що зрештою в той час могло бути самозрозуміле й нікому на думку не приходило розв'язувати цієї kwestії. Скажимо, що літописець зареєстрував тільки існуючий факт. Однак це ще не дає ніякої розв'язки значення назви “Русь”.

7) М. Грушевський, Історія України - Руси, т. I., ст. 345.

8) М. Груш., I, 169.

Отже могло бути так: варяги живучи на півночі серед слов'янського населення Новгородщини, чули його мову, а то напевно й знали її, як теж своїм виглядом чи способом життя слов'яни північні не багато різнилися від слов'ян південних. Прийшовши на південь між полями, почувши цю саму чи їй подібну "руську мову", що й у містечку Руссах, і звичай, почали називати поляни "руськими" чи "Руссю".

Може бути теж інша можливість, а саме, що коли прийшли в Київ варяги, то місцеві поляни (кияти) звали їх Руссю чи руськими від назви місця їхнього приходу, або навіть так звали себе самі варяги, щоб у цей спосіб відрізнити себе від інших, групи чи племена, варягів, скандинавців, норманів чи як інакше хочемо їх називати.

Ідучи за норманістами, а особливо за Тунманом, Шлєцером і Томсеном, Р. Екблом уважає, що назва Руси виводиться таки з півночі, а не з полудня. Думає він, що кореня "Русь" треба шукати в шведському "ропс" через старофінське "Ротсі" (Ruotсі).⁹⁾ В загальному беручи, його міркування дають, якщо не вповні переконливий, то принаймні цікавий матеріал. Після нього було ось-як: скандинавці йшли до Ільменського Озера. Подорожі були в контакт з фінами. В себе фінці звалися "Ротсі". Слов'яни знову ж звали цим іменем чужинців і в них це "Ротсі" через випадення "т" перейшло в "Русь", бо в слов'янській мові бракувало довгого "о", а коротке "о" заступало короткі "о" і "а" в чужих мовах. Однак уже взаранні стрічаємо також варіанти з "о" — "Ропс" — "Ротсі" — "Рус" — і "Рос" —. Це було мабуть тому, що наголошене "о" в "Ропс" і "Ротсі" були середнім між руським "У" і "о".

Можливо, що в своїх походах-виправах на південь шведи прийняли ймя, що його чули в дорозі на південь. Причина була б проста: абсурдом було б уживати імення, що його вживали в своїй батьківщині на своїй рідній мові. Це можемо взяти з аналогії щодо назви різних національних груп, які знайдуться в чужій державі чи

⁹⁾ R. Ekblom, *Rus - et Vareg - dans les noms de lieux de la region de Novgorod*, Stockholm, 1915, pag. 6 - 10. (Archives d'etudes orientales, Vol. 11).

серед якогось іншого народу, який буде звати народ, що прийшов, назвою, яку має в своїй мові на означення даної національної групи, а вслід за тим ця національна група сама зчасом приймає й вживає назву, якою називає її більшість, а особливо тоді, коли ця група творить тільки меншість у чужому оточенні. Нпр. коли німці під час другої всесвітньої війни були на території СРСР, то ніякий українець чи росіянин не називав німців “дойче”, але таки “німець” чи “германец”, а й самі німці, коли стрічалися з місцевим населенням теж не казали, що вони “дойче”, але “германски”. Подібно могло бути й тоді, а особливо коли взяти ще обставину, що варяги осівши в Києві, прийняли місцеву мову й звичаї. Чому ж не мали б вони затримати й назви, якої на їх означення вживало місцеве населення?

Форма “рос” заступила скандинавцям імя, що його мали в своїй батьківщині чи те, яке мали вони в фінців, а форма “русій” — це відбитка примітивного слов'янського “русь”. Томсен думає, що грецьке “рос” походило від слов'янського “русь”, однак, фонетично беручи, тоді слов'янське “у” дало б у грецькій мові “оу”. На думку Томсена слово “русь” занесли до грецької мови деякі тюрксько-татарські племена.

Маємо теж іще інше пояснення Дітеріха, який подає випадки, коли в візантійській епосі “омега” мішали з “омікрон - іпсільон”, які були близькі до себе в вимозі, а це знову могло вплинути на ортографію. Тому слов'янське “русь” могло зовсім добре дати грецьке “рос” і “роус (іоі)”. Але в старій шведській мові — за всякою правдоподібністю — “у” мало звукову вартість подібну до слов'янського “у” й грецького “оу”, а старошведське “о” відповідає грецькій “омега”.

Для підсилення правильності своїх міркувань Р. Екблом подає цілий ряд назв різних місцевостей, які і мають у своєму корені “рус -” або “рос -”. Назви ці віднайшов він у різних церковних чи урядових реєстрах.¹⁰⁾ З цього ми могли б заключати, що колись теж існувало містечко Русси, про яке згадує Гванінус, або

¹⁰⁾ Ibid., pag 10 - 30.

принаймні, що Гванінус думав про котресь із тих, що про них говорить Екблом.

Виринала б трудність щодо вживання назви Русь і Варяги на означення скандинавців. Отож могло теж так бути, як в церковнословянській мові щодо вживання подвійної назви для греків, які виступають під іменем "греків" та "єллінян", або жидів, яких у церковнословянському тексті Св. Письма називається "жидове", "юдеї" чи "ізраїль". Подібно могло теж бути й щодо назов "Русь" і "Варяги" на означення скандинавців.

Ми довше зупинились над цією можливістю Гванінуса, бо вона видається нам найбільш правдоподібна.

3. Гванінус згадує, що деякі знову хотіли вивести "Русь" від 'руссих влосов', бо така краска волосся між ними найбільш поширена. Здається, що автор сам не багато в'їв у таку можливість, хоч цю теорію тепер заступає проф. Р. Смаль-Стоцький.¹¹⁾

4. Тут Гванінус за другими авторами стоїть виразно під середньовічним впливом, бо послуговується методом, яку тоді досить загально вживано, щоб когось понизити, а саме що "Русь" виводиться від Хамового нащадка "Фет Русіна". Якраз "Русіна" не стрічаємо в Св. Письмі, але маємо зате там "Ресена".¹²⁾ Абстрагуючи вже від самого імення цієї нам менш симпатичної б'блійної постаті, можна б однак зробити деякі принаймні припущення чи здогади, бо напевно немає ніякої реальної основи на раціональність такого виводження. Відомо, що через деякий час сусідами наших предків були хозари та після правдоподібностей руські міста платили їм данину. Знаємо теж, що серед хозарів було поширене Мойссєве віровизнання, як теж що хозари приїняли під свою опіку більшу кількість жидівського населення, що втекло від переслідувань Льва III., візантійського імператора.¹³⁾ Може бути, що під впливом жидів, у яких Хам і його нащадки були в великій погорді, прищипили хозари цю згірдливу назву, автохтонному населенню як слабшому від себе й мож-

¹¹⁾ Roman Smal - Stocky, The origin of the word "Rus", Winnipeg, 1949.

¹²⁾ Genesis, X. 12.

¹³⁾ The Encyclopedia Americana, Vol. XVI, pag. 390.

ливо погордженому, або теж могли так хозари називати згїрдливо варягів, які наскакували на них і робили їм багато клопоту. В дальшому від хозарів ця назва могла перейти через автохтонне населення на варягів, або може навпаки. Однак у цьому не було б ніякої логіки, бо годі собі навіть подумати, щоб якийсь народ приймав для себе згїрдливу назву та ще від ворожого народу за свою власну національну назву.

5. Після цього Гванінус ставить іще другий здогад, теж оснований на біблійному імені, а саме, що "Русь" виводиться від біблійного князя Роса (Роша). Проф. Щербаківський відкидає таке припущення, а його авторам закидає несерйозність.¹⁴⁾ Що ж це за народ міг би бути? На основі біблійної конкорданції можна думати, що це були скити¹⁵⁾. Трудність, що її добачає проф. Щербаківський, тобто, що того князя Роса пророк Езекиїл називає теж Гогом, можна б з легкістю пояснити тим, що в Св. Письмі буває нераз подвійне ймення для цієї ж самої особи, або — попросту — це міг бути тільки титул князя Роса, яким він себе називав чи його називали. Св. Іван Євангелист в Апокаліпсі виразно розуміє під назвою Гог і Магог ворожу силу.¹⁶⁾ Цікаво теж, як пише Грушевський, що "арабський письменник аль-Якубі або ібн-Катиб (писав 891-2 р. в Єгипті) оповідає про звісний нам з інших джерел напад на Севілля Норманів 844 р. в таких словах: в це місто ввійшли погани (в тексті: Маджус — Магог), звані Рус'... Каже Грушевський, що "норманістам в ній важне ототожнення Руси з Норманами; при тім одначе признають, що це суб'єктивний здогад аль-Якубі, бо іспанські джерела Норманів Руссю не називають, і сам він їх не бачив. Пишучи

14) Проф. В. Щербаківський, Матеріали до висвітлення південного походження слова "Русь", як нашого народнього імені, "Визвольний Шлях", Лодоч, 1953, V, ст. 29 - 34.

15) Stuttgart. Biblisches Nachschlagewerk, pag. 494., GOG heisst Hes. 38 u. 39. Ein Fuerst im Norden, als dessen Gebiet Magog, Meschech und Thubal genannt wird, wohl in der Gegend des Schwarzen Meers. Man hat schon seit langem die dort wohnende Voelker mit den Skythen gleichgesetzt, von deren Raubzuegen die Griechen berichten. So kommt es, dass in der Bibel Gog und Magog als die feindliche Weltmacht erscheint, die in der letzten Zeit das Heilige Land ueberfuettet, um dann vernichtet zu werden.

16) Книга Об'явлення, XX, 8 - 9.

то голосних походах Руси на чорноморське побережжя і самий Царгород, він міг здогадуватися, що похід 844 р. зробила ця Русь, подібно як цей здогад пізніше в гіпотетичній формі висловив Масуді, оповідаючи про той самий напад... ' Нам тут не йде про це, чи Русь — це нормани, чи ні, але про те, що й арабські письменники називали ворожу силу, маючи на увазі Русь, назвою Магор.¹⁷⁾

6. Всі вище подані здогади, які за іншими авторами виводить, Гванінус вважає за правдоподібні, однак — як виглядає він не дуже з ними погоджується, бо раз же таки дає свою інтерпретацію слова "Русь". Думас, що ймя "Русь" виводиться від словацького слова "rozšiewa", що по нашому означає сімба-сіяння. По його думці ця назва мала б своє підтвердження в великому просторовому розсіянні руського народу. Як другий доказ на слушність свого твердження дає це, що й греки звали наш народ "споріями", тобто "розпорошеними" чи "розсіяними".¹⁸⁾ Правильність свого погляду старається підсилити історичними доказами, цитуючи старих авторів. Від "розсіяння" хоче вивести назви Руси один німецький автор XVII. ст., але робить це дуже неfortunно й непереконливо.¹⁹⁾

17) М. Грушевський, I, 592 - 3.

18) Kronika Ziemie Ruskiej, pag. 1., ... y z ad ich Grekowie Sporia m to iest rozproszonymi zowia. A mieszkali tam (gdzie dzis Moskwa) miedzy Dnieprem a miedzy Donem ako tego Strabo w swey Geographiey poswiadcza. Takze tez Ptolomeus Geograph dawny (swiat wszystek opisuiac) tamze ie kladzie nie daleko Czarnego morza y ieziora Moetis (y zowie ie Rox lany) iakoby Rus y Alani (ktore Roxolany ieszcze dobrze przed Narodzen em Panskim nayduiemy) ze walczyli z Sweonami abo Szwed y (bo z nimi w przyleglosci byli) i dzis sa. Walczyli y z Mitrydatem krolem Pntskim czeg dotknal Trogus Pompeius Historyk dawny (y tenze pisze o nich) ze z surowych skor wolowych kaphtany sobie dzialali a zbroia ich byla. tem z y Panczerze abo Tarcze swe powlaczali) y iak na kon z szabla (z rohatyna) y z lukiem wsiadali iakoz y dzis tych broni Rus uzywa. Cos podobnego Pausanias y o Sarmatach powiada: ze sobie z kopyt konskich (a luski Smokowych kaphiany takze dzialali. Wspomina tych Roxolanow y Tacytus; ze czasu Othona Cesarza wtargneli byli Rzymianom do Missyey) y szkody wielkie poczynily wszedzie nad Dunaiem y morzem Czarnym...

19) Kurze und Neueste aus den besten und neuesten Autoren zusammen getragene (und bis auf unsere jetzige Zeit continuirte Moskowitsche Zeit - Lands -

7. Зовсім якось неясно хоче зв'язати йм'я "Русь" з Ругією, однак тут виразно видно, що він собі перече-чить і вважає це неможливим.²⁰⁾ Цією можливістю займалися деякі теперішні автори.²¹⁾

Хочемо ще тут заважити, що Гванінус побіч прикметникової форми "руський" (народ) декілька разів уживає йменникову форму: Русін, Руснак і Русак.

IV.

З повищого бачимо, що Гванінус цікавився питанням походження слова-назви "Русь", однак ніяк не можна цього сказати щодо слова "Україна", хоч він це слово декілька разів уживає в своїй хроніці. Вживаючи цього терміну, автор не дає якогось пояснення його значення, а вслід за ним і читач може з'ясувати його розуміння слова "україна" тільки на основі контексту.

Перший раз стрічаємося в Гванінуса з цим терміном при описі Подільського Краю, коли говорить про

S a s - und Kirchen - Beschreibung. Worher viel bey denen jetzigen Con-junctur n vorgefallene Circumstantien) auch zu wissen nutzliche und zu lesen annehmliche Anmerkungen mit eingemenget., Nuernberg (zu finden bey Johann Hofmann) Kunst - und Buchhandler., 1687.

pag. 100., ... Rosseja .. dessen lezten Etymologi und Ursprung sie aus ihrer e oenen Sprach hernehmen (in welcher Rosseja so viel als eine Aus-seerung bedeutet und diesem Land und Volck daher gegeben worden seyn soll weil es nicht unter einem Ober - Haupt beysammen sondern fast nach eigner Wil kuhr vor Alters gelebt. Welcher Auslegung dann als aus der Mutersprache kommende (billich mehrer Beyfall zu geben) als diesen so sol-chen Namen von der Griechischen oder Chaldeischen Sprach herfuehren.

Книжка зберігається в Музеї - Архіві ОО. Василян у Мондері, Алберта, під ч. 88.

20) Kron. Z. Rus., pag. 2., .. Napisal y nasz Dlugosz w swey Kronice o nich (ze Xiazie ich Odonacer) wzial byl Rzym po narodzeniu Panskim lata 470 za Leona pierwszego Cesarza (ktory przez 14 lat trzymal) aze potym porazon byl u Aquileiey od Gothow (po ktorej porazce uciekl do Raweny) ale go tam dobyli Gothowie y zabili. Acz niektorzy go pisza Rugianskym a nie Ruskim Xiazecem (a e ci ludzie stad z Gothy wyszli) ktorzy po porazce Gothow ze Wloskiej zemie poszli zascie ku swym stronom (y miedzy Wisla a Odra nad morzem) gdzie dzis Pomorska ziemia osiedli: l tam iest ta Rugia. Przeto znac dobrze ze to byl narod waleczny) iedno ze pisac nie rychlo nawykli (iako y inni) przeto ktoby im pierwey rozkazowal nic dawnego o sobie powiedziec nie umieia. . .

21) B. Unbegaun, L' Origine du nom des Ruthenes, Winnipeg, 1953, pp. 7 - 8.
B. Січинський, Назва України, Авгсбурґ, 1948, ст. 23 - 24.

місто Бар: Bar miasto oparkanione (od Bony Krolowej Polskiej) Jana Xiazecia Medyolanskiego corki zbudowane (ktore od Baru oyczyzny Barem nazwala) na Ukrainie rozlozysto lezy... Так ужите слово “Україна” може зовсім добре мати значення назви країни, якої частина належить до якоїсь адміністративної одиниці, як нпр. ми самі колись уживали австрійська, угорська чи російська Україна. Отже, заключаючи через аналогію, могла бути й подільська Україна, хоч би вже й в тому часі, про що навіть свідчать деякі історичні пам'ятники. ²²⁾ Однак виходячи з цього, що автор цього терміну при описі самостійної адміністративної одиниці, як теж з аналогії до інших місць, слово “Україна” в нього ніяк немає значення назви краю, зате може мати ось-яке значення: “Україна” — це частина Поділля, що лежить на краю провінції, тобто межівне. Зрештою в тому часі поняття “Україна” цілком певно не мало просторового значення, бо Поділля звичайно виразно відділювано від тодішньої України, якою означувано землі, що лежали більш на сході.²³⁾ Поширення назви “Україна” мабуть сталось завдяки поширюванню козацьких володінь чи спочатку їхніх впливів на інші наші землі, і так з ними йшла чи “розносилася” на щораз ширший теротиріальний круг, доки не обхопила (вже по козацьких часах) всієї нашої етнографічної території. З її територіальним поширенням вона, тобто назва “Україна”, прийняла теж своє потиме сьогоднішнє (політичне) значення.

На сторінці 39-ій каже знову так: Był to zawsze (y teraz iest) wielce pomocny y waleczny narod Kozacki (przeciw wszystkim nieprzyiaciolom Koronnym Litewskim) y Ruskim: zwlaszcza przeciw Turkom (y Tatarom) ktorzy czestokroc na ukraine wpadaiac, wielkie szkody przed tym czynili.. А на сторінці 32-ій на маргінесі, де подає піднаголовок, так висловлюється: Kozacy iako dawno na ukraine. В обох випадках “Україна” написана з малої букви. Щоб зайшла друкарська помилка не може бути навіть мови, бо скрізь видно, що автор всі власні ймена та утво-

22) Ярослав Рудницький, Слово й назва “Україна”, Вінніпег, 1951, ст. 57 - 58.

23) там же, ст. 86 - 87.

рені від них прикметники пише завжди з великої букви, а навіть такі, що не повинен би писати, як нпр. "Поганьцов". Це саме дає основу думати, що автор уживає термін "україна" в апелятивному значенні, іншими словами: "у краю нашої держави (землі)", а не в ономастичній функції, тобто як назву території. Це виразно виходить з його географічної термінології. Для Гванінуса така територія, що мала б назву "Україна" не існує, але під цим іменем він виразно розуміє територію, що лежить "на (у) краю" країни, чи так як він це стисло розуміє: на краю "Польської Корони". Безперечно, що можна б цьому надати інший змісл розуміння, однак тоді він буде натягнений і не буде вірний, а до цього ми не бачимо причини, щоб так робити. Так само не маємо найменшої причини підозрівати Гванінуса в якомусь польському патріотизмі чи може злій волі щодо вживання терміну "Україна", бо тоді це було ще неактуальне.

Що наше міркування має свою основу, наведемо ще два місця з цього ж самого автора, де зустрічаємо нами обговорюваний термін, однак у прикметниковій формі:

Mozer miasto ukrainne szerokie drzewniane... (pag. 24)
і ...Kozacy Twierdza ukrainna od Pogan... (pag. 32).
З цього прикметникового вживання ясно виходить, що автор має на увазі межівне значення-розуміння слова "україна", а не розуміє під цим словом назву країни, що має свою означену територію, але тільки пограниччя якоїсь території. Доказом цього може ще послужити те, що спосіб творення прикметникової форми є відмінний від сьогоденішнього, бо замість "українські" маємо "українни". Це теж доволі ясно вказує, що автор творить цю форму від "у" (кінця) країни.

Однак можна б поставити питання, чому саме "україна" (пограниччя) чи "українне" в основному не вживаються в польських хроніках при означуванні інших межівних земель, нпр. від Німеччини чи Московщини, але якраз на означення українського пограниччя? Тут ми сказали б: це історична тяглість такого вживання, тобто поляки чи інші прийняли старинно-

традиційний спосіб називання від місцевого населення, яке вже від давніших часів (княжих) так називало пограничні руські простори, як землю, що лежала “у краю держави”, на що вказують літописні записи.²⁴⁾ А звідки взялося б “україни Африки”? Ми думали б, що такий спосіб вислову міг бути зовсім припадковий, тобто, що автор ужив його через аналогію до наявного змісту цього слова в польській мові.

У Гванінуса немає того розуміння назви “Україна”, що його стрічаємо в іншого (німецького) автора з XVII. ст., який на декількох місцях ясно й недвозначно вживає терміну “україна” на означення території, що її заселяють запорозькі козаки (“ворінен діе козакен во-нен”), коли розказує про козацькі війни, а особливо Хмельницького, чи теж при описі Київщини.²⁵⁾

Назва “Україна” в сьогоднішньому політично-державницькому змислі — як ми вже згадували — це твір абсолютно пізніший (як політична назва), який остаточно закріпився в XIX. - XX. ст. ст. А це знову ж не є для нас ніякою ганьбою, бо ми як держава й народ існували з давен-давна, хоч і під іншою назвою. Назва “Україна” має свою вікову еволюцію, якої ми не можемо заперечити, як теж не можемо “патріотичним способом” чи натягано твердити, що назва “Україна” — це наша споконвічна назва, а вже ніяк не маємо потреби в історичній площині соромитися своєю історичною назвою “Русь і руський”, бо це була назва нашого народу й держави, яку проти нашої волі прийняли інші й сьогодні нею величаються, як теж на ній будують, розуміється, фальшиво свою “великодержавну й общерусску” традицію й історію.

V.

На закінчення цих міркувань подамо ще згадку, що її робить Гванінус про походження назви “Волинь”. Гванінус, звичайно називає волинську землю “Волгін” або “Волгин” (у чоловічому роді), а деколи

24) Я. Рудницький, цит. тв., ст. 93.

В. Січинський, Назва України, Авґсбург, 1948, ст. 24 - 26.

25) як під 19).

“Волги (і) ньска” або рідше “Волиньска Земля”. Не знати на якій основі, бо не подає джерела, з якого б він користав, творить своє оповідання.²⁶⁾ Говорить, що народ, який заселяє Волинь прийшов з-над Волги та колись звався “Вольгарамі”, яких зчасом прозвано “Вольгиньцями”.

Стільки говорить автор хроніки.

Доцьогочасна література про походження назви Волині доволі вбога, й то чужа, а не українська. Одинокі мабуть дотепер праця з українського боку про походження назви Волині — це “Назви “Галичина” й “Волинь” проф. Ярослава Рудницького, в якій автор, проаналізувавши погляди інших авторів, подає свої міркування.²⁷⁾

Яку ж основу міг мати Гванінус, коли з такою легкістю й певністю висказав думку, що мешканці Волині прийшли з-над ріки Волги? На це можемо мати деяку відповідь у “Історії України-Руси” М. Грушевського (I, 133), де він каже, що при кінці VI. чи на початку VII .ст. були розбиті болгарські орди. Частина цих болгар відступила на північ, де зчасом появилася болгарська держава над середньою Волгою та Камою; частина болгар залишилася коло Меотиди та північному Кавказі, а частина рушила на захід. Ця остання частина якийсь час перебувала під зверхністю аварів, опісля від них звільнилася й увійшла в союзні стосунки з Візантією. Далі Грушевський залишає це питання відкритим, бо “не знати, де тоді перебувала (частина болгар) і коли вона осілася в т. зв. Углу, між Дністром і Дунаєм”, в безпечнім і неприступнім з усіх боків місці”, захищенім багнами й ріками (за Теофаном і Никифором, які кладуть це вже на другу половину VII. ст., але в їх оповіданні стягнено в кілька літ те, що діялося про-

-6, Kronika Z. R., pag. 22., . . . Przyszedl ten narod w te tu Ruskie kraie od rzeki Wolhy (ktora Moskwe od Tatar dzieli) iako szerzey w opisanu Polakow y wywodzie narodu ich sie mowilo. Zwali sie pierwey Wolgarami a potym W'olhyncamy sa za czasem przewani. . .

27) Ярослав Б. Рудницький, Назви “Галичина” й “Волинь”, УВАН, Вінніпег, 1952.

тягом століття); дуже можливо, що вже на цих осадах своїх вона підлягала зверхности Аварів". Ми дозволимо собі поставити деякі свої зауваги щодо цього питання. На основі Грушевського можна зовсім сміливо зробити висновок, що саме ця орда, яка "рушила на захід" і "поселилася в безпечнім і неприступнім місці, захищенім багнами й ріками", поселилася на сьогоднішній волинській землі, бо поданий Теофаном і Никифором опис землі якраз найкраще відповідає красвидові Волині, бо саме вона є найкраще "захищена" багнами й ріками, як може ніяка інша країна. Так само територію т. зв. Углу можна б пересунути дещо на північ, бо в дійсності між Дунаєм і Дністром немає таких багон і рік, які витворювали б "безпечне й з усіх боків неприступне місце". Грецькі історики могли зовсім легко помилитися щодо точного означення території, як це нсраз бувало в інших речах.

Саму назву "Волинь" етимологічно можна б теж пояснити подібно, як це робить у названій праці проф. Рудницький. Однак, якщо б іти за Гванінусом можна б вивести подвійне походження назви "Волині": 1) "Болгари", яке в тодішній народній мові могло прийняти форму "Вольгари" чи теж болгарське "б" вимовлялось зближено до нашого "в", а народ прийняв цю назву, яку чув зо слуху, надаючи їй у дальшому свою народню форму "Вольгаряне" - "Вольганяне" - "Волгиняне" - "Волиняне"; 2) Наші предки називали цих зайшлих болгар від місця їхнього приходу — від ріки Волги, розуміється, якщо наші предки так називали тоді ріку Волгу. Від "Волга" могла витворитися назва "Волганяне", а опісля через пропущення "г" — "Волиняне". Таке словотворення було б дуже можливе, якщо б не виринала трудність у цьому, що саме "г" у слові "Волинь" не подибується в наших старих пам'ятниках, як теж це "г" є пізніше, тільки в чужих (пізніх) записах і секундарне.

Ідучи за Гванінусом, можна б до деякої міри розв'язати трудність Грушевського (I, 182), яку він на основі Длугоша розв'язує, щодо замку-города Волиня

(Велиня) на Бузі-Гучві, від якого назви пояснює назву “Волинь”. Теж Масуді згадує про якесь плем’я “Валіна-на”, що “за давніх часів” мало власть над іншими слов’янськими народами, але потім ця держава розпалася. Сам Грушевський каже, що “признаюсь, при всіх труднощах, які вона дає, приналежність цієї звістки до Волинян здається мені досить правдоподібною. Вона переносила б гегемонію міста Волиня на IX. ст.; але й без неї не можемо класти цю гегемонію пізніше як на X. ст.” С. Томашівський в своїй “Українській Історії” (І, Львів, 1919, ст. 23) каже, що “на сході аварської держави, між Дністром і Дніпром умістилася була споріднена з аварами болгарська орда, що вийшла була з болгарських осель над середньою Волгою. Звідси перейшли вони (коло 680) за Дунай, підбили тамошніх слов’ян і дали початок болгарській державі, приймаючи скоро слов’янську мову...” Аналізуючи й поєднуючи ці дані, можна дійти, хоч би тільки до правдоподібного, висновку, що цей замок міг бути осідком “Вольгар”, про яких згадує Гванінус, і це може якраз покриватися з вістками Теофана й Никифора, що вони були під аварами, як теж опісля від них звільнилися й мали стосунки з Візантією. Можливо, що болгари, прийшовши на слов’янську, дулібську чи бужанську, землю, підпали під місцеві впливи та засимілювалися подібно як наддунайські, не залишаючи по собі більш нічого крім своєї назви, й то в зіпсутій формі, призабули про своє окреме минуле. Це зовсім можливе, коли додати ще, що ані одні, ані другі не вели своїх хронік. Вістки, що їх маємо в літописах могли б тільки підтверджувати такий погляд: “Дуліби же живяху по Бугу кде нині Волиняне” або “Бужане зань сидять по Бугу, послі же Волиняне”.²⁸⁾ Беручи до уваги ще й те, що літописи писані декілька століть пізніше від цієї події, як теж літописець не мав ніяких у цій справі писаних джерел, подав уже існуючий факт. Память про колишніх болгарів могла тільки задержатися в звичайному переданні з якого й користав Гванінус.

28) Я. Рудницький, Назва “Галичина” й “Волинь”, ст. 28.

GUAGNINUS' TOPONYMY OF 1611

By Rev. O. Kupranec', OSBM.

(English Resume)

This treatise deals with the manner in which Alexander Guagninus, Italian author of an historical Chronicle published in Cracow, in 1611, uses and derives the origin of the names "Rus'", "Ukraina", and "Wolynia".

One copy of the Chronicle of Guagninus is now being preserved in the Museum and Archives of the Basilian Fathers at Mundare, Alberta, Canada.

Guagninus gives six possibilities regarding the origin of the name Rus':

1. That it is taken from Rus, a grandchild of the legendary Polish prince, Lech;
2. That it is derived from the town "Russy", which was supposed to be in the vicinity of Novgorod;
3. That it comes from the reddish color of fair hair, which predominated among the people of Rus';
4. That it is taken from Resen, a descendant of Ham, whom we meet in the Bible;
5. That it goes back to Ros, a prince in the Bible, who is mentioned by Prophet Ezekiel;
6. That it is derived from the Slovakian word "rozsieva", which means "sowing".

Guagninus does not decipher clearly the meaning and the origin of the name "Ukraina". He uses this term not in the onomastic but in the appellative sense. The name "Rus'", in those times, was traditionally used for signifying the Ukrainian nation, while today's Russians were called "Moscovites".

Guagninus does not give the etymology of the name "Wolynia", but states that a nation from beyond the Volga, known as the "Wolgary, and later as the "Wolyncy", settled on the territory today known as "Wolynia".

З М І С Т:

	стор.
Присвята	5
Мотто	6
Передмова	7
Топономастика Гванінуса з 1611 р.	13
English Resume	31